

közül az egyik egyszer csak parányi túlsúlyban van, ez a másik felett máris megadja neki a fölényt, a melyet önző és önfentartási okokból folyton növelni igyekszik. A differenciálok összegéből kerül ki az integrál.

Röviden még két körülményre utalok, melyek a kezeknek és karoknak egyenjogúsága mellett érvelnek. Az egyik a művészeti szempont, melynek esztetikai érdeke megkívánja a testnek arányosságát; a másik egy jelenség, mely a természet produktumainak külső és belső berendezésében szembeötlő. Ezeknél ugyanis mintegy törvény gyanánt azt látjuk, hogy: minél magasabb rendű valamely produktum (ásvány, növény, állat), annál nagyobb a külső arányossága belső aránytalanság mellett.

(Vége köv.)

KEMÉNY FERENCZ.

A MAGYAR NYELV TANÍTÁSÁNAK ÚJ MÓDSZERE A NEMZETISÉGI ISKOLÁKBAN.

I.

Azt hiszem, oly dolgot pengetek, a melyre sokan gondolnak, de vele kevesen foglalkoznak.

Hogy édes hazánk nyelvét nemzetiségeink megszeressék, előbb meg kell tanulniok.

A véletlen engem nemzetiségi helyre sodort és így tapasztalataim igazolják módszerem helyességét, melyet alább taglalni bátor leszek.

Legelső magyar nyelvtani órámon megvillant lelkemben az egész nyelvtanítási kérdés, a hiányok, minden, de minden mulasztás, a mi e téren történt és folyton történik.

Legelőször is csodálkozva láttam, hogy az idegen ajkú gyermek tanítása egy kaptára van húzva a tősgyökeres magyar gyermekével. A tanterv ugyanaz, a mi a tiszta magyar iskoláké. Pl. a IV. osztályban 3, az V-ikben megint 3 óra jut a magyarra, ugyanennyi a németre! Ugyanaz a nyelvtan, a miből meg *kellene* tanulnia magyarul. Ebből következik aztán, hogy az oláh, vagy tót gyermek ily feladatot kap: Írd le ezen olvasmányt tiszai nyelvjárásban. (Megtörtént.) Nem is csudálkoztam aztán rajta, hogy egy (ötödik osztályos!) növendéket a bíróságnál németül kellett kihallgatni.

Annyi tény, hogy nyelvet iskolában *tökéletesen* megtanítani nem lehet. Hiszen a ki privátim tanul valamely nyelvet, azzal is teljes órát foglalkozik a tanító. Az iskolában 80—20 gyermek osztozik ezen az

órán. De a magyar nyelv tanításának megvan az az előnye, hogy a gyermek a többi tantárgyon is rengeteg sokat tanulhat magyarul. Ezért tudtak apáink oly jól «diákul», mert az egész tananyagot latinul vágták be. De mit vágatunk be mi a tót, oláh, német gyermekkel? Hosszú lére eresztett valamiket, a miket nem ért. A konstrukciók rakvák tekervényes határozós jelzőkkel, miket a magyar gyermek is alig ért meg. Tankönyveinket oly emberek írják, a kik nem ismerik a nem magyar gyermeket, s olykor a magyart sem.

De térjünk vissza legelső órám benyomásaihoz.

A nyelvtant mindenekelőtt nem könyvből kellene tanítani. De ha már tanítjuk és tekintve azt, hogy nem feltételezhető az, hogy mindenki képes lenne könyv nélkül tanítani: *egészen más nyelvtan kell a magyar és más a nem magyar gyermek számára.*

Ott van például a *tárgyas ragozás törvénye*. A legtöbb elemi nyelvtanból ez hiányzik! Az úgynevezett rendszeres nyelvtanokban ugyan meg van valahol hátul eldugva. Ebből folyik aztán, hogy láttam olyan használt nyelvtant, a honnét az egész ki is volt szépen hagyva.

Már pedig a mondat főrészének: az igének a ragozását a magyarban a mondat tárgya szabályozza. És épen ez az, a mi az idegeneknek a legnagyobb nehézséget okozza. Közbevetőleg megjegyzem, hogy sehogyszem tudok megbarátkozni az új műszókkal, az igeragozásnak tárgyas és alanyi vagy tárgyatlan elnevezésével. Miért nem volt jó a határozott és határozatlan ragozás? Ráfogták a szegény határozottra, hogy német találmány. De miért német? Mert a régi német-magyar nyelvtan-írók még *Szenczi Molnár Albert*től és *Pereszlényi*ből tanulták meg a *verba directat*, vagy a *verba determinat*. Ez ósdi öregek elég naivak voltak valamely igéhez (ha tárgyas tabelláját mutatták be) hozzátenni, hogy: *amare hunc vel illud*. (Szeretni ezt vagy azt.) Már Erdősi, az első nyelvtanító is megtette ezt, a mit ma nem tesznek. A tárgyra irányították a figyelmet. Ha a tárgy határozott (directum, determinatum), akkor természetesen az igeragozás is — határozott. Innét a műszó. Rossz műszó az, a mely nem magyaráz meg valamit. És ezt a «tárgyas» kifejezés nem teszi. Mert a legegyszerűbb, a gyermekészhez szabottabb valami az, ha így szólok hozzá: Ha a tárgy névelővel, mutatónévmással stb. van meghatározva, akkor az igeragozás határozott. Miért? mert meg van határozva a tárgy. A tárgyatlan vagy alanyi kifejezés arra a tévútra viszi a gyermeket, hogy a tárgyatlan vagy alanyi igeragozásnak nincs tárgya. Pedig ennek is van, pl. *lovat* hajtok. Minek végezték ki a régi jó műszót, ha nem tettek helyébe logikusabbat? Mert Erdősiék nyelvtanában logika van. Ma ellenben annyira eltávoztunk attól, hogy a tárgy meghatározása döntő az igeragozásra nézve, hogy egyik (rendszeres!) nyelvtanban a tárgy pláne kiegészítőnek van megnevezve. No e szerint szépen fejthet-

jük ki az ú. n. tárgyas ragozást, mely tárgyas, mikor tárgynak hírehamva sincs. Talán kiegészítő ragozás vagy mi?

Tehát a régi határozott és határozatlan műszó körülbelül olyan élethossziglan elítelt rab, melynek pörét rovideálni kell és a foglyot ártatlannak nyilvánítani.

Az ú. n. tárgyas ragozás törvénye középpontja kell hogy legyen a magyar nyelv tanításának a nemzetiségi iskolákban.

A magyar gyermekek számára irt könyvek használata nemzetiségi iskolában megmagyarázza az évtizedek gyümölcstelenségét, mely a magyar nyelv tudásában mutatkozik. A tanuló előtt ismeretlen nyelv nyelvtani szabályait magoltatják be velök. Ezt elősegíti még a tanterv azon utasítása is, mely szerint a növendék hetenkint egy írásbeli dolgot tartozik csinálni. Egy írásbeli dolgot! Ha azt meg lehetne mondani, mennyit írjon az, a ki nyelvet tanul! Élőszó, írás — ennek szakadatlanul kell váltakoznia a nyelvtanításban. De a tanterv parancsol, s annak — legalább a betűjének — eleget kell tenni. Meghúzták a harangot azon osztály magyarsága fölött, melynek tanára örömmel dörzsöli kezeit, mondván: «No, kész vagyok az alanyi ragokkal». Mikor kész ezekkel az ember? Soha.

Vagy a melyik meginteti egyik-másik növendékét a szülők útján, hogy hanyag a magyar nyelvben. Így van ez most országszerte. De az illetőket nem okolhatni, mert csak feladatukhoz híven járnak el, mikor ki van jelölve számukra mennyi tananyagot végezzenek el bizonyos idő alatt. A tananyagot pedig — nem lévén eddig más rend- és módszer — mindenki csak a szabályok összegében látja. *Pedig mennyi időt nyerne a gyermek a többi tantárgy tanulására, ha a nyelvtani szabályok tanulásától meg lenne kímélve, ha a nyelvet (nem nyelvtant!) az iskolában tanulhatná.*

Nagyon útjában áll az eredménynek a fenn divó elemeztető módszer. Mire egy mondat végére jutottunk, nem tudjuk, mi volt az elején. Nemzetiségi iskolában még azért is valóságos absurdum az elemeztetés, mert a növendékek sokszor még a IV. osztályban sem tudnak gépiesen olvasni. Hogy elemezzem az, a ki egy pillantással nem tekintette át a mondatot. Úgy bizony! Gépiesen olvastassunk ezentúl többet. Csak az érti az olvasmányt, a ki el tudja olvasni.

És most térjünk át módszerünk ismertetésére.

II.

Nemzetiségi iskolában a magyar nyelvet teljesen úgy kell tanítani, mint valami idegen nyelvet. E szerint nem szabad feltételeznünk, hogy a gyermek tud már valamit. A hazai idegen nyelvek szelleméhez kell

szabni a magyar nyelv tanítását. Pl. a tótnak nincs névelője s így a magyarban is örökösen elhagyja, vagy rosszul alkalmazza. A folyónév elé nem tesz névelőt, a város neve elé tesz. Lám egy fejezet, mely a magyar nyelvű gyermeknél nem szerepel: a névelő használata. Hetekig kell gyakorolnunk a névelőt és aztán a földrajz tanítója is résen legyen ám, hogy a gyermek a Dunát mondjon Duna helyett! A helyhatározó és a birtokos -é -s szavak előtt is fontos a névelő begyakorlása. A tárgyias ragozás meg minden idegen nyelvűnek új dolog. Ezt a legintelligensebb emberek sem tudják magukévá tenni. Eddig ezt mindig a nyelvérzékenyek biztuk, a miből az idegen tanuló semmit sem hoz. Ezt a nyelvérzékenyek mesterségesen kell átültetnünk a növendékekbe, de nem szabályokkal, hanem sok, igen sok gyakorlással. *Voltaképp az egész nyelvtanítást a tárgyias ragozásra kell alapítanunk.* Hogyan lehetséges ez?

Mindenekelőtt semmitse tanítsunk izoláltan. Ha például a ragokat tanítom, nem iratok külön szavakat, pl.: ház-ban, bolt-ban stb., hanem ilyen mondatokat:

Én a ház-ban maradok.

Te a kert-ben maradsz.

Ő a bolt-ban marad stb.

Vagy:

Én abban a házban lakom, a hol születtem.

Te abban a stb.

Itt egyúttal az átnemható igéket is megtanulja a gyermek, megtanulja egyszersmind a szórendet is. De hol tanulja meg a szórendet a mostani rendszer mellett? Nekünk tehát egy jó francia, vagy bármely más nyelvmester módszerét kell alkalmaznunk. A mint hogy a privat francia tanító egy lépést sem menne előbbre, ha úgy elemeztetne, mint mi teszszük most a magyar nyelvvel, úgy nekünk is szakadatlan példákban kell adnunk az elméletet. De milyen legyen ez a rendszer? Ahn? Ollendorff? Ploetz? Ezek nem valók a magyar nyelvre.

Szerintem olyan módszer, mely folyton mondatokat alkot; mely a beszéd minden esetlegét érinti: *az igeragoztató módszer.*

Tehát, ha a tárgyias ragot akorom megtanítani, akkor nem ér az semmit, ha magában ragoztatom az igét és tudálékos tabellákat állítok föl, hanem a tárggyal együtt, még pedig mindig egyszerre határozatlan és határozott alakban, így:

Én pénzt adok.

Te pénzt adsz.

Ő pénzt ad.

Mi pénzt adunk stb.

Én odaadom a pénzt.

Te odaadod a pénzt.

Ő odaadja a pénzt.

Mi odaadjuk a pénzt stb.

Itt a tárgy névelővel van meghatározva. Sikertelen fáradozásunk, ha csakhamar átmegyünk a mutatónévmással, vagy mással* meghatározott tárgyra. Hetekig kell egynél-egynél megmaradnunk. Mert azután minden időnél, minden módnál ugyanannyi ideig kell időznünk. Maga a határozott ragozás közel egy évig tart el! Csakhogy ebben a nyelvtan fele benne foglaltatik. De bámolni fog az a kollega, a ki ily mód szerint jár el.

A határozó ragok mind igeragozással taníthatók, még pedig csoportosan. Pl.:

Én a hid-tól a vasút-ig szaladtam elvesztett kalapom-ért.

Te a hid-tól a vasút-ig szaladtál elvesztett kalapodért, stb.

Vagy:

Határozatlan:

Határozott:

Én a kereskedés-sel pénzt szerzek.

Én kereskedés-sel szerzem kenyeremet.

Te a varrás-sal pénzt szerzesz, stb.

Te zsákhordás-sal szerzed kenyeredet, stb.

Hogy az ily gyakorlatokkal a helyesírás mennyit nyer, azt tán fölösleges mondanom. A -val, -vel v-jét a gyermek szinte önkénytelenül pótolja helyesen a mássalhangzó elváltozásakor. De erről még később.

Az ige feltételes és felszólító módjában magától, játszva oldódik meg az összetett és a körmondat problémája. Pl.:

Határozatlan:

Határozott:

Én kaszálnék, ha nem esnék az eső.

Én lekaszálnám a rétet, ha nem esnék az eső.

Te, ő stb.

Te, ő stb.

Én ruhát vennék, ha volna rávaló pénzem.

Én megvenném ezt ruhát, ha volna rávaló pénzem.

Te, ő stb.

Te, ő stb.

Én kértelek tégedet, hogy jöjj hozzám látogatóba, de nem jöttél.

Én kértelek tégedet, hogy hozd el könyvedet, de nem hoztad.

Te kértél engemet, hogy menjek hozzád látogatóba, de nem mentem, stb.

Te kértél engemet, hogy hozzam el könyvem, de nem hoztam, stb.

Látni való, hogy itt a folytonos ismétléssel - bizonyos szólásmódokat sajátít el a növendék. A helyesírásra nézve pedig elég, ha arra

* Ha a tárgy birtokos raggal van ellátva; ha a tárgy tulajdonnév, ha a tárgy 3-ik személyű (ő, ők) névmás; ha magáraható (magam) és kölcsönható névmás (egymás) stb.

hivatkozom, hogy növendékeim a fennebbi példáknál, mielőtt leírnák a ha-t, vagy de-t, már előre odateszik a vesszőt, annyira beléjük rögződik a gyakori írás folytán a helyesírás tudata.

Az igeragozáson kívül van egy jó része a nyelvanyagnak, a mit birtokragozással kell elvégezni. A birtokosragok begyakorlása rendkívül fontos. Ezt sem csináljuk izoláltan, hanem így :

Áldott jó asszony az én anyá-m.
 Áldott jó asszony a te anyá-d, stb.
 Megtelt az irká-m.
 Megtelt az irká-d.
 Megtelt az irká-ja, stb.

A birtokosrag begyakorlása remek eredménnyel jár az infinitivusnál.* Pl. :

Meg kell ismer-n-em barátaimat.
 Meg kell ismer-n-ed barátaidat.
 Meg kell ismer-ni-e barátait, stb.

Vagy :

Az orvos azt mondta, hogy szabad kijár-n-om.
 Az orvos azt mondta, hogy szabad kijár-n-od, stb.

A nyelv legkisebb része az, melyet ige- és birtokosragozással nem lehet elvégezni. De ez a legkisebb rész. Mert még a szóképzésbe is be lehet vinni a ragozást. A mibe pedig nem lehet, elvemhez hiven ott is mindent a végső konzekvenziáig levonok, vagyis minden, esetlegre tekintettel vagyok (pl. a mi egyesben van, azt rögtön többesre is alkalmazzuk) és így mindent gyakorlok, semmit sem bizván arra, hogy ezt a gyermek úgys tudja. Pl. a tövüket változtató főneveket így gyakoroljuk :

Zöld ez a halom. Zöld-ek ez-ek a halm-ok.
 Szép ez a tehén, stb. Szép-ek ez-ek a tehen-ek, stb.

Vagy a birtokos -é rag begyakorlása :

Ez a ház a gazdá-é. Ez-ek a ház-ak a gazdám-é-i.
 A vasút az állam-é, stb. A vasút-ak az állam-é-i, stb.

(Sok, igen sok ilyen példa élőszóban és írásban.)

Továbbá a kérdés begyakorlására :

* Az új nyelvérzék szerint a -ni az ige főnévi alakja. Hát az -ás micsoda? Ir-ás. Ez is főnévi alak.

Kérdés.

1. Ki-é ez a ház?
2. Ki-é-i ez-ek a ház-ak?
3. Ki-k-é-i ez-ek a ház-ak?
4. Ki-é a haszon?
5. Ki-é a kár?

Felelet.

1. Ez a ház a gazdám-é.
2. Ez-ek a ház-ak a gazdám-é-i.
3. Ez-ek a ház-ak a gazdám-é-i.
4. A haszon az-é, a ki nyer.*
5. A kár az-é, a ki vesztes.

Megjegyzendő, hogy élőszóban a kérdést egyik, a feleletet a másik gyermekre hagyom. Hogy szeretik ezt!

A birtokos -é nagyobb figyelmet igényel, mint nyelvtanainkban látjuk. Persze magyar gyermek ezt magával hozza, de az idegen ajkúval nehéz megértetni. Jó alkalom erre a hasonlítás. Pl.:

Egyes szám.

István ökre kövérebb János-é-nál, stb.

-hoz, -hez, -höz raggal:

Arabia alakja a pirenei félsziget-é-hez hasonló.

Arabia alakja nem Franciaország-é-hoz, hanem a pirenei félsziget-é-hez hasonló.

Az anyag zömét azonban ragozással, illetve igeragozással lehet megoldozni.

Tudom, azt vetik sokan ez ellen, hogy gépies eljárás. Az. De a nyelvtanuláshoz kell is géplegesség, épp úgy, mint a zene tanulásához, mindenhez, a hol gyors készségre van szükség. Aminthogy az egyszerűt gépiesen kell tudni, mert semmit sem érne, ha mindenki minden szorzásnál előbb elképzelné a számcsoportokat: szintúgy a névelő és tárgyias ragozás alkalmazása is önkénytelen kell hogy legyen. És ez csak gépies begyakorlással lehetséges. Az oktató feladata időnként kérdezni a növendéket: miért is van ez vagy az? És tapasztalatból állíthatom, hogy ezt a gépiességet a gyermekek szeretik. Először, mert minden katonás gépszerűség kedves a gyermek előtt. Másodsor, mert ez a gépiesség csak látszatos. A gyermek maga sem tudja, de mikor ragozza az igét, akkor is ez tetszik neki. Az ő picziny elméjének elég teremtés az, hogy ő neki van joga a személyt, időt változtatni. Hát még, ha megengedjük neki, hogy a tárgyat is tetszése szerint változtassa. Pl. Én a *húst* szeretem. Te a *tésztát* szereted. Ő a *szalonnát* szereti, stb. Elmoudhatom, egy tantárgyban sem férközhettem úgy a gyermek jókedvéhez, mint a «száraz» nyelvtani órákon.

* Sok ilyen gyakorlat az összetett mondat ismeretére!

Az igeragozás továbbá az önmunkásság legkitünőbb alkalma. Ha az ember egy bizonyos személylyel ragoz, rögtön a legközelebbi személy ellentétének képe tűnik fel előtte. *Épen azért a személyes névmásokat (én, te, ő stb.) mindig ki kell tenni.* Így adunk az idegen gyermeknek támpontot. Ha beléjött a ragozásba, könnyű vele elhagyni a névmásokat.

A teljes mondattal való igeragoztatás arra is alkalmas, hogy felköltse a gyermekben azt a tudatot, hogy a mondat az ő beszédében is benn van. Az igemódokban a főmondatról föl a körmondatig minden benn van. A jelentő mód az egyszerű mondat, a feltételes az összetett, a felszólító mód a körmondat alapja. A helyesírás, mint már fönnebb czéloztam rá, így a folytonos ismétlés által önmagától jó.

Rendkívül gyakorlati momentuma az illetén igeragozásnak, hogy ebben a szó- és mondattan valamennyi esetlege szakadatlanul ismétlődik, még pedig fokozva, mindig összetettebben.

Fontos a begyakorlás. Lassan kell haladni. Addig nem megyünk tovább, míg teljesen nem ért meg a tárgyalt dolog. Élőszónak és írásnak kell folyton váltakozni. Pl.: 8—10 gyermek élőszóval ragoz, azután az egész osztály karban s utánna tüstént leírja a gyakorlatot. Ekkor a tanító körüljár és javít. No, ne ijedjünk meg! Az első hónapok után alig van javítani való. Ha a tárgyalt dolog megért, elvonatjuk a szabályt röviden és felmondatjuk. Nem felejtí el a gyermek soha többé!

Azonban az is fontos, hogy a többi tantárgy tanítója ugyanily szabályok szerint ellenőrizze a gyermekek beszédét. A legtöbb nyelvtani momentummal a *számítan* kínálkozik. Itt a logika és a beszéd a legmegszabottabb és itt ismétlődnek bizonyos szólásmódok leggyakrabban. A névelő használatára a *földrajz* elsőrendű. De másra is alkalmas a földrajz: rendszerünk velejére, a tárgyias ragozásra. Rámutatok például a térképre:

Mit látsz itt?

Én itt egy folyót látok.

Melyik folyót látod itt?

Én itt a Dunát látom.

Határozatlan.

Határozott.

A Tweed folyó két országot választ el egymástól.

A Tweed folyó Angliát Skóciától választja el.

A Gibraltár-szoros két tengert köt össze.

A Gibraltár-szoros a Földközi tengert az Atlanti óceánnal köti össze.

A számítan a körmondat mezeje. Pl.: Mennyi 280 meg 361? Irasuk ezt le prózában:

Kétszáznyolcvan meg háromszáz ötszáznyolcvan, ötszáznyolcvan

meg hatvanegy négyszáznegyvenegy : tehát kétszáznyolcvan meg háromszázhatvanegy négyszáznegyvenegy. A számtani példák megoldása a legszébb körmondatokat nyújtja. És ezek itt inkább helyükön vannak, mint Kőlcsey, Eötvös leggyönyörűbb körmondatai. Jók ezek is, *de legvégül!* Fő, hogy a gyermek arra a tudatra jusson, hogy az ő kis elméjében is ott a vessző, pontosvessző, kettőspont.

A *természetről* az összevont mondat kitünő tere. Pl. : A kutya testének részei : a feje, a nyaka, a dereka stb.

Absolute nem tanítják iskoláink a helyes kiejtést. Pedig mily könnyű ezt tanítani, még annak is, a ki a legáltalokdottabb ellensége a magyar nyelv zenéjének : a tótnak. Mert egyik nemzetiség sem ejti ki oly ferdén a magyar szavakat. Az ő kiejtésében minden más nemzetiség vétsége együtt van. A tót a következők ellen vét legtöbbet : *a* helyett *á*-t, *i* helyett *é*-t (*tíz* h. *téz*), *ő* helyett *ü*-t, *ú* helyett *ö*-t mond (*öröl* helyett *ürül*-t, *ür* helyett *ör*-t). A kettős mássalhangzó helyett meg mindig egyet ejt (*jóbban* helyett *joban*). Legegyszerűbb orvoslása e bajnak, hogy e rosszul ejtett szót háromszor ismételtessük a növendékkel. Ez nem annyira büntetés, mint inkább czélszerűség. Mert gyakran megesik, hogy kétszer jól ejti a növendék a szót, harmadszor meg ismét rosszul. Ilyenkor újra csak ezt mondjuk : «Nem jó!» és ez a jel, hogy újra háromszor ismétlje a fatális szót. Tapasztalatból mondhatom, hogy a legmakacsabb nyelvhibát ki lehet kurálni ilyenképp.

A helyes kiejtés alapja a helyes írásnak is.

A helyes szórend gépies megszokása, a jó kiejtés begyakorlásával a nyelv rithmusának átérzése teszi könnyüvé és széppé nyelvünket az idegen ajkú tanuló előtt, a melyet aztán kedvvel fog az életben is használni.

RAKODCZAY PÁL.

IRODALOM.

Dr. Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II. kötet: 1773—1780. — Bp. — M. T. Akadémia, 1902. VIII + 525. l. — Ára 8 kor.

A jezsuita-rend feloszlatásától Mária Terézia haláláig szól a közoktatás ügyéről Fináczy e kötete. A nevezetes időszaknak e tárgyra vonatkozó történetét alapos kutatásai nyomán igen sok értékes adatból állítja össze a szerző. Az első kötetből már ismert módon, levéltári kutatásokkal, sok munkát kívánó rendszerezéssel, megokolt véleményekkel egységes és tiszta képet alkot. Az olvasó is úgy látja, hogy a maga számára kijelölt keretben (Előszava sze-